

O PODOBI IN ZGODOVINI RIMSKEGA PTUJA

IVA MIKL

Nekaj arheoloških najdb iz zadnjega časa je izpopolnilo naše poznavanje slike in zgodovine antičnega Ptuja — Poetovija in to zlasti iz zgodnjih obdobjih tega mesta, iz prvega in iz začetka drugega stoletja n. št. Tem naj velja naš članek.

Poetovio se je razvil iz naselbine domačega predrimskega prebivalstva, ki je bila verjetno manjših dimenzij nekje ob prehodu čez Dravo, in iz legijskega tabora. Ta legijski tabor je ščitil most, prehod čez Dravo ene najvažnejših prometnih žil rimskega imperija, ceste, ki je vodila iz Italije v Podonavje in naprej na vzhod. Ta važna cesta je bila brez dvoma zgrajena po črti prastarih poti vzporedno z osvajanjem pokrajine in prodiranje po njej je ščitil poetovijski tabor. Po splošnih zgodovinskih podatkih stavimo ustanovitev tabora nekako v zadnja leta pred n. št. V njem je zimovala najprej legija VIII. Augusta, nekako po letu 45 po n. št. pa XIII. Gemina. Prvo legijo omenja Tacit v Analih, ko govori o uporih pri Naurportu, njeno zimovišče pa stavljajo v Ptuj napisi na nagrobnikih legionarjev na Hajdini pri Ptuj. O zimovišču XIII. Gemine v Poetoviju govori Tacit v Historijah izrecno, ker je bilo tam leta 69 važno vojno posvetovanje, potem ko je bil Vespazian izvoljen za cesarja. To je obenem tudi mesto, na katerem se Poetovio prvič omenja v zgodovinski literaturi. O tej XIII. legiji Gemini nam govorijo številni arheološki viri.

Na grobišču na Hajdini je vrsta legionarskih nagrobnikov in tudi v vzhodnem mestnem grobišču za današnjo bolnico so našli tak nagrobnik. Vodovod, ki je dovajal vodo iz Frama v mesto in — po vseh podatkih, ki so nam danes na razpolago — tudi v tabor, je grajen iz opeke iz opekarn XIII. Gemine. Tako opeko so našli tudi na levem dravskem bregu verjetno kot ostanek nekega stranskega vojaškega objekta. Linija glavne ceste, lokacija mostu, posebno pa struktura grobišča na Hajdini in vodovod iz Frama locirajo legijski tabor na območje severno od današnje Sp. Hajdine in Zg. Brega.¹ Toda mesto je živelo na tem področju še 400 let, medtem ko je tabor ob koncu I. stol. prenehel obstajati in je gradbena dejavnost mesta njegove sledove gotovo močno spremenila in uničila. Poleg tega je tudi ugotovljeno, da je Drava svojo strugo skozi Ptuj od antike do danes večkrat preložila² in tako uničila velik del terase, na kateri naj bi stal tabor. Tako ne poznamo arheoloških sledov iz samega tabora.

Ob glavni cesti blizu tabora, na južni strani ceste na most (medtem ko je bil tabor po sedanji rekonstrukciji severno od ceste) se je na današnji Sp. Hajdini in vsaj po severnem delu Zg. Brega razvila že v I. stol. n. št. civilna naselbina. Od nje so se ohranile sicer le tanke naselbinske plasti pod ostalinami solidnejše zidanih mestnih delov iz poznejšega časa. Toda v teh plasteh, ki pričajo mestoma, da je bila civilna naselbina ob taboru verjetno v precejšnji meri naselbina lesenih provizorijev — pač resnično taborske cannabae, lesenjače, kot se te civilne naselbine ob taboru imenujejo, je bil pred nekaj leti najden zanimiv predmet, bronasta ploščica, ki priča vsaj o časovni povezavi tega naselbinskega dela s taborom.³ Na ploščici je ohranjen del napisa, ki govori, da je bila pritrjena kot znak lastništva na kosu vojaške opreme centuriona — stotnika XIII. Gemine legije. Ker so bili v plasti ob ploščici najdeni predmeti vsaj iz konca I. stol., moremo z gotovostjo sklepati, da je prišla ploščica v zemljo med ruševinami taboru istočasne stavbe. Ta najdba torej ne nasprotuje naši dosedanji rekonstrukciji rimskega vojaškega tabora in civilne naselbine od njem v I. stol., ampak jo, lahko bi rekli, še potrjuje.

Ze dalj časa so domnevali, da je bil mestni del na levem dravskem bregu, ki se je mogel razviti iz predrimske naselbine Poetovio, v mestu zelo pomemben, da je celo v II. stol. pomen dela na desnem dravskem bregu prerasel, ker je v njem našla svoje mesto municipalna uprava. To so domnevali na podlagi dejstva, da so skoraj vsi napisi z omembo uradnikov iz uprave doslej najdeni na levem bregu.⁴ To domnevo potrjuje tudi grobišče na levem bregu, ki sicer ni dalo arheologom toliko najdb kot grobišče na Hajdini in zlasti ne toliko najdb iz zgodnjega I. stol., a je vsekakor, če upoštevamo, da je po Prešernovi ulici in delu Ljutomerske zelo uničeno, dokaj obsežno in ima tudi precejšnje število pokopov zlasti iz II. stol.⁵ Za domnevo pa govorijo zlasti najdbe iz poletja 1963.

Pred gradnjo smo morali sondirati na parcelah za vojašnico v jugovzhodnem delu Vičave. Pri tem smo nekako po sredini ravnice med Dravo in Panoramo prerezali Dravi vzporedno cesto, severovzhodno od nje pa ugotovili pod zelo uničenimi plastmi iz III. in IV. stoletja sledove velikega, po straneh neba orientiranega, ob pobočje Panoramne prislonjenega, zelo dobro zidane stavbnega objekta. Njegovi 0,9 m de-

beli zidovi iz lomljenca so bili sicer domala uničeni, a 1,2 debeli in ponekod do 2 m globoki temelji so bili ohranjeni. Tudi tlaki so bili močno poškodovani, vendar ponekod le toliko ohranjeni, da so estrihi iz apnene malte in mlete opeke, debeli do 0,5 m, zbu- jali spoštovanje do kvalitetne gradnje. V plasteh, ki so jih sekali temelji, je bilo mogoče ugotoviti predmete nesporno iz I. stol. Med njimi so bili tudi drobcji železne žlindre in mnogo oglja. Verjetno so na mestu velike stavbe delovale v najstarejših časih Poetovija kovačnice in primitivne livarne. A že po plasteh je bilo moč videti, da veliki objekt skoraj gotovo sodi v I. stol. n. št. Pri enem izmed poznejših popravil, po plasteh ruševin spet sodeč in po predmetih v njih, je dobil značilno centralno kurjavo — hipokavst. Sledovi vseh teh prezidav skupno s tlaki so domala čisto uničeni, saj so rimske ruševine tako blizu mesta dajale srednjeveškemu Ptujju obilo dobrega in cenene- ga gradiva za stavbe.

Stavbo je predstavil in prav značilno dopolnil naše poznavanje antičnega Poetovija v ruševinah zidov velikega objekta najdeni drobec marmornega gradbenega napisa. Od njega je ohranjenih le nekaj črk, a te zadoščajo, da v njih razberemo tutulaturu cesarja Trajana v letu 103 in da vidimo, da je stavbo dal cesar zgraditi *coloniae Ulpiae Traianae Poetovionii* (koloniji Ulpija Trajana Poetovio).⁶ Leta 103 v Ptujju torej ni bilo več vojaškega tabora.

Iz zgodovinskih podatkov o Ptujju in iz arheoloških najdb po mestu in drugod danes že vemo, da je Trajan XIII. Gemino predstavil na Donavo v Vindobonno, kjer jo je verjetno zaradi dačanskih vojn potreboval. V Ptujju, kjer na prelomu stoletja vojaška posadka globoko v zaledju že povsem pomirjene province ni bila potrebna, je dal mestu pravice civilne naselbine, kolonije. Zanimivo pa je, da po gradbenem napisu z Dunaja vemo, da je tam nastal legijski tabor med leti 103 in 105 in zato nekateri stavijo odhod legije iz Poetovija tik pred leto 103.⁷ Z najdbo napisa z Vičave vemo nekaj več tudi na podlagi najdb iz Ptujja: V letu 103

je bil Poetovio že kolonija. In če je dal Trajan zgraditi veliko stavbo, jo je dal verjetno kmalu zatem, ko je mestu dal samoupravo in legijo premestil k Donavi. Druga izpopolnitev našega znanja ob tem napisu pa zadeva mestno sliko Poetovija. Trajan je dal zgraditi novi koloniji veliko stavbo. Kaj je bilo v njej, žal ne vemo, zelo verjetno pa je, ker je brez dvoma nastala kmalu potem, ko je mesto dobilo samoupravne pravice, da je v njej deloval vsaj del mestne uprave.

Sedež mestne uprave ali eden izmed sedežev pa ni bil verjetno daleč iz središča mesta in tako najdba potrjuje domnevo, da je bilo upravno središče Poetovija, mogoče v zvezi s svetišči in tradicijami predrimskega naselja, na levem dravskem bregu. Izpraznjeni objekti poveljstva v taboru, ki mogoče niti niso bili zelo razkošno zidani in v katerih se je včasih naselila po odhodu legije mestna uprava, pa so v Ptujju mogoče prevzeli drugo nalogo. Ker vemo, da so v polnem II. stol. delovali uradi in skladišča ilirske carine na dravskem desnem bregu, je mogoče mestni del v opuščnem taboru prevzel vlogo poslovnega dela. A tu gremo v domnevah že nekoliko predaleč. Upajmo, da nam druge podrobnosti iz slike mesta, ki je danes že precej popolna, razkrijejo podobne najdbe, kot so bile najdbe, ki smo o njih pravkar govorili in ki so pripomogle k boljšemu poznavanju zgodovine in mestne slike Poetovija v zgodnejših obdobjih tega mesta.

OPOMBE

1. B. Saria, RE suppl. s. v. Poetovio s starejšo literaturo. — 2. B. Saria, *Archaeologische Karte von Jugoslawien*, Blatt Ptuj, Zagreb 1956, 51; F. Baš, *ČZN XXVIII*, 1953, str. 87. — 3. Mikl. *Arheološki vestnik XI—XII 1960—1961*, str. 156, 157. — 4. J. Šašel, *Kronika 9 1961* str. 124, B. Saria XVI. *Bericht d. röm. germ. Kommission 1926* str. 115, 116. — 5. Predvsem ugotovitve zadnjih let, prim. *Varstvo spomenikov*, letno poročilo za leto 1961 in 1962. — 6. Prim. *Varstvo spomenikov*, letno poročilo za leto 1963, datacija R. Cagnat, *Cours d'épigraphie latine Paris 1914* str. 195 — 7. B. Saria, RE suppl. s. v. Poetovio.